

УДК 340.130.53:35.072.22(477)

Андрій Володимирович САВЧЕНКО,доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ, Київ, Україна

ПОНЯТТЯ «КОРУПЦІЯ» У КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

У науковому плані цікавим було б проаналізувати поняття «корупція» на предмет того, наскільки воно співвідноситься з положеннями кримінального права, тобто який ступінь його кримінально-правового змісту. Для цього, крізь призму кримінально-правової оцінки, звернемося не тільки до норм чинного антикорупційного законодавства України, але й поглянемо на корупцію з позиції історії, міжнародного та зарубіжного досвіду. Такий підхід сприятиме об'єктивному явленню про розуміння корупції у контексті кримінального права.

Нагадаємо, що у ст. 1 Закону «Про боротьбу з корупцією» від 05.10.1995 під корупцією розумілася діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. При цьому розмежовувалися такі поняття, як «корупція» та «корупційні діяння». У принципі таке визначення корупції давало підстави для досить широкого її розуміння, зважаючи на оперування терміном «діяльність» і різновекторність її спрямування, однак значним недоліком було те, що законодавець згадував лише про одну єдину форму корупції – «одержання» відповідних предметів.

У наступних законах («Про засади запобігання та протидії корупції» від 11.06.2009 № 1506-VI та «Про засади запобігання та протидії корупції» від 07.04.2011 № 3206-VI, які втратили чинність) наводяться дуже схожі визначення корупції, які коригуються із поняттям корупції, що діє на даний момент (ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII): корупція – це використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Однак, не важко помітити, що зазначена трансформація призвела до того, що поняття «корупція» набула виключно кримінально-правового змісту. Це впливає хоча б з того, що фактично всі ключові терміни, які визначають корупцію (зокрема, «використання», «службові повноваження», «неправомірна вигода», «одержання», «прийняття», «пропозиція», «обіцянка», «мета»), одночасно вжиті й у відповідних статтях Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України.

Проте корупція – це не тільки корупційні злочини, за вчинення яких настає кримінальна відповідальність [1, с. 13–15]. Відповідно до ч. 1 ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції» за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень особи, зазначені в ч. 1 ст. 3 цього Закону, притягаються не тільки до кримінальної, але й до адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку. Отже, корупція – це і кримінальне правопорушення (злочин), і різного роду інші правопорушення. На жаль, чинна дефініція корупції не містить навіть «натяку» на те, що корупція якимось стосується площини норм адміністративного та цивільного законодавства чи дисциплінарних правил. Наприклад, як у понятті «корупція» побачити, що вона є порушенням обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, порушенням встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків, порушенням вимог фінансового контролю, порушенням вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, незаконним використанням інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень? Але ж саме ці діяння відносяться до адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією (ст.ст. 172-4 – 172-8 Кодексу про адміністративні правопорушення), тобто є обов'язковими складовими корупції.

Таким чином, можна зробити наступний висновок: поняття «корупція», що існує у національному антикорупційному законодавстві, «переобтяжене» кримінально-правовими ознаками та не відбиває всього спектру сфер, на які може поширюватися це негативне явище.

Більше того, можна говорити й про інші недоліки згаданого поняття:

– по-перше, воно зосереджується тільки на одному предметі – неправомірній вигоді, не згадуючи про існування інших предметів корупційних правопорушень (злочинів), які визначені КК України, зокрема чужого майна (ст. 191), бюджетних коштів, що включаються до державного і місцевих бюджетів незалежно від джерела їх формування у відповідних розмірах (ст. 210), вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, радіоактивних матеріалів (ст. 262); наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів (ст. 308, прекурсорів (ст. 312), обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 313), снотворного маку та коноплі, а також психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, призначених для виробництва чи

виготовлення цих засобів чи речовин (ст. 320), документів, штампів, печаток (ст. 357), активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами (ст. 368-2), зброї, бойових припасів, вибухових речовин, інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки, іншого військового майна (ст. 410);

– по-друге, воно зазначає тільки про такі форми протиправних діянь, як «одержання», «прийняття», «прийняття обіцянки/пропозиції», «обіцянка/пропозиція» та «надання». Однак, тому ж КК України, з огляду на перелік корупційних злочинів, відомі й деякі інші форми, що можуть бути пов'язані як з «неправомірною вигодою» (наприклад, «прохання надати»), так і з іншими предметами (наприклад, «заволодіння», «нецільове використання» або «набуття»).

Фактично, якщо досить критично підійти до змісту поняття «корупція», то воно може знайти своє відображення лише в окремих нормах КК України про відповідальність за корупційні злочини (зокрема, ст.ст. 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2). Звісно ж, що така ситуація є неприйнятною.

Звернемося до міжнародно-правової практики визначення корупції. Слід констатувати, що наразі наявна ситуація, за якої не кожна «антикорупційна» конвенція безпосередньо роз'яснює те, що саме слід вважати корупцією. Ймовірно це пов'язане із специфікою мови і техніки, що використовується у конвенціях, а також надзвичайною дискусійністю ключового терміну «корупція». Зокрема, тільки переліком «злочинів, визнаних (визначених) цією Конвенцією», а не розгорнутою дефініцією корупції, обмежується Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003. Таким саме шляхом йде і Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27.01.1999. Натомість Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 (ст. 2) дає досить абстрактне визначення корупції: «прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або

можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи» [2]. Ускладнює окреслену ситуацію й не зовсім вдалий переклад тексту цієї Конвенції. Звідси не зрозуміло, що є «опосередкованим вимаганням», як «хабар» поєднується з «неправомірною виговорю», про яку особу йдеться (який її статус), та як можна «отримувати поведінку такої особи», тощо?

Навіть з огляду на зарубіжний досвід зміст поняття «корупція» за законодавством України є вузьким. Так, наприклад, попри те, що КК Киргизької Республіки безпосередньо визнає корупцію (ст. 303) різновидом посадового злочину (глава 30 Особливої частини), вона (корупція) становить собою умисні діяння, що полягають у створенні протиправного стійкого зв'язку однієї чи кількох посадових осіб, що мають владні повноваження з окремими особами або угрупованнями з метою незаконного отримання матеріальних, будь-яких інших благ і переваг, а також наданні ними цих благ і переваг фізичним та юридичним особам, що створює загрозу інтересам суспільства або держави.

Виникає справедливе запитання: що необхідно зробити задля нормалізації окресленої вище ситуації? На наш погляд, є два найбільш прийнятні шляхи, при цьому обидва спрямовані на зміну та удосконалення визначення чинного поняття «корупція» у Законі України «Про запобігання корупції». Шлях перший (поглиблений якісний підхід): наповнити чинну дефініцію корупції докладними описовими категоріями, які б розширювали та уточнювали межі її предмета, діянь, наслідків тощо; шлях другий (конкретизований кількісний підхід): чітко перерахувати, порушення яких саме кримінальних, адміністративних або цивільно-правових норм, а також дисциплінарних правил, буде утворювати корупцію. У будь-якому випадку поняття «корупція» має бути всеохоплюючим, а не тяжіти до того чи іншого виду правопорушення, зокрема кримінального.

Список бібліографічних посилань

1. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика): навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2016. 168 с.
2. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 174): прийн. 4 листоп. 1999 р. у Страсбурзі; ратиф. Україною 16 берез. 2005 р. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102 (дата звернення: 17.02.2017).

Одержано 18.02.2017